

USAID | **УКРАЇНА**
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: КРОК ЗА КРОКОМ

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ ЗІ СФЕРИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Серія «Інклюзивна освіта: крок за кроком»

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА – ОДИН З АСПЕКТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

*«...школи повинні приймати **всіх дітей**, незважаючи на їхню фізичну, інтелектуальну, соціальну, емоційну, мовну або іншу особливість. До них відносяться діти з розумовими та фізичними порушеннями, обдаровані діти, безпритульні, працюючі діти, діти з віддалених районів або діти, які відносяться до кочових народів, діти, які відносяться до мовних, етнічних і культурних меншин, і діти з інших соціально вразливих груп.»*

«Інклюзивні школи є найбільш ефективним засобом боротьби з дискримінаційними поглядами, створення сприятливої атмосфери в місцевих громадах, побудови інклюзивного суспільства й забезпечення освіти для всіх.»

(Саламанкська декларація, стаття 2)

Найбільш фундаментальним утіленням прав людини на міжнародному рівні стала **Загальна Декларація ООН про права людини**, що була ухвалена Організацією Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 р. Загальна Декларація ООН про права людини проголосила рівність прав усіх без винятку людей.

У декларації наголошується на фундаментальному принципі, що «...визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, рівних та їхніх невід'ємних прав є основою свободи, справедливості та загального миру».

Стаття 26 декларації зазначає, що: «...кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безкоштовною, щонайменше для початкової та загальної освіти. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта – однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного».

«Освіта повинна бути спрямована на різнобічний розвиток людської особистості та збільшення поваги до прав людини, її основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості та дружбі між усіма народами, расовими та релігійними групами, а також діяльності Організації Об'єднаних Націй з підтримання миру».

Батьки мають право пріоритету при виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

Значним і дієвим кроком при визначенні прав осіб з обмеженою життєдіяльністю було прийняття Генеральною Асамблеєю ООН **Декларації про права розумово відсталих осіб** 20 грудня 1971 р.

Згідно із цією Декларацією, люди з розумовою відсталістю мають ті самі права, що й усі інші члени суспільства, зокрема право на медичне обслуговування, матеріальне забезпечення, освіту та професійну підготовку відповідно до своїх можливостей; на проживання в сім'ї чи перебування у спеціальних закладах, де умови проживання максимально наближені до звичайних умов проживання, що утверджує їхнє право на повну інтеграцію в суспільство.

Генеральною Асамблеєю ООН було заявлено, що з метою захисту осіб з розумовою відсталістю від будь-яких порушень (зловживань), які можуть виникнути при обмеженні чи анулюванні їхніх прав, повинні бути відповідні правові гарантії.

Декларація про права розумово відсталих осіб стала першим нормативно-правовим документом про визнання людей з порушеннями розумового розвитку суспільно повноцінними в соціальному сенсі членами суспільства, які водночас потребують правового захисту та підтримки, оскільки саме люди з порушеннями розумового розвитку найчастіше сприймаються як неповноцінна меншість серед людської спільноти.

9 грудня 1975 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила **Декларацію про права інвалідів**, в якій зазначено, що «...інваліди, незважаючи на причину, характер і складність їхніх порушень розвитку, мають ті ж основні права, що і їхні співгромадяни того ж віку». У цьому нормативно-правовому документі також було заявлено, що люди з інвалідністю повинні отримувати необхідну підтримку, яка б дала їм змогу максимально проявити свої можливості та здібності і прискорила процес їхньої інтеграції в суспільство.»

Цінність вищезазначених документів полягала в тому, що в них уперше було визнано, що інвалідність є не медичною, а

соціальною проблемою, проблемою прав людини.

Для здійснення впливу на громадську думку про осіб з порушеннями розвитку та розробки рекомендацій урядам, які ратифікувати ці документи, 1981 рік був проголошений ООН Роком людей з інвалідністю, а період 1983–1992 рр. – Декадою людей з інвалідністю. Саме в цей час міжнародне співтовариство визначило основні принципи формування політики стосовно осіб з порушеннями розвитку та осіб з інвалідністю, які зобов'язували уряди країн відповідати за впровадження системи, що працює на усунення чинників, які стають причиною інвалідності; забезпечити особам з порушеннями розвитку та особам з інвалідністю досягнення однакового з іншими громадянами рівня життя, у тому числі й можливостей отримання освіти. Міжнародне співтовариство засудило маргіналізацію осіб з інвалідністю й зобов'язало уряди країн створити умови для їхнього активного та повноцінного життя в суспільстві.

Питання рівного доступу до освіти також обговорювалось на міжнародному рівні під час **Всесвітньої конференції з освіти для всіх**, яка відбулась у березні 1990 р. в місті Джомт'єн (Таїланд). Участь у конференції взяли представники 155 урядів, 33 державних і 125-ти неурядових організацій. Світове співтовариство визначило завдання забезпечити початкову освіту для кожного громадянина і знизити загальний рівень неграмотності у світі.

Підсумком конференції стало прийняття **Всесвітньої декларації «Освіта для всіх»**, яка ґрунтується на Загальній Декларації прав людини та Конвенції ООН про права дитини і стверджує, що кожна дитина, молода чи доросла людина має право на освіту, яка задовольнятиме її базові освітні потреби в найвищому й найповнішому значенні цього поняття, тобто на освіту, яка дає їй змогу навчитись пізнавати, діяти, жити разом з іншими, а у *статті 29 «Цілі освіти»* зазначалося, що освітній розвиток особи є центральною метою і що освіта повинна давати дітям змогу

розвивати їхні таланти, розумові та фізичні здібності в найповнішому обсязі.

Щоб виконати окреслені у Джомт'єні завдання, міжнародна спільнота взяла на себе відповідні зобов'язання за базову освіту. Ці зобов'язання були проголошені в 90-х роках на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в інтересах дітей (1990 р.), Конференції про питання навколишнього середовища й розвитку (1992 р.), Всесвітній конференції про права людини (1993 р.), Всесвітній конференції про питання освіти осіб з особливими потребами – доступ і якість (1994 р.), Міжнародній конференції про питання народонаселення й розвитку (1994 р.), Всесвітній зустрічі на вищому рівні в інтересах соціального розвитку (1995 р.), четвертій Всесвітній конференції про питання становища жінок (1995 р.), нараді Міжнародного консультативного форуму про питання освіти для всіх (1996 р.), п'ятій Міжнародній конференції про питання освіти дорослих (1997 р.) і Міжнародній конференції про проблеми дитячої праці (1997 р.).

Питання міжнародного врегулювання прав дітей з інвалідністю окреслено в ухваленій у 1989 р. **Конвенції ООН про права дитини**, яку Україна ратифікувала Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 р. Конвенція ООН про права дитини ґрунтується на визнанні прав усіх дітей, пріоритетності загальнолюдських цінностей та гармонійному розвитку особистості, недискримінації дитини з інвалідністю за жодними ознаками.

Уперше в історії міжнародного правового законодавства було визначено пріоритетність інтересів дитини в суспільстві,

а також наголошувалось на необхідності особливої турботи про дітей з інвалідністю.

Так, у *статті 2* наголошувалося, що наявність інвалідності в дитини є підставою для її захисту від дискримінації, тобто ще раз було визнано, що питання інвалідності знаходиться у правозахисному полі.

У *статті 3* Конвенції ООН про права дитини зазначалося, що «...в усіх діях щодо дітей, ... першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини», тобто праву та бажанню дітей, у тому числі й дітей з інвалідністю, зростати в колі сім'ї, у звичному оточенні.

У *статті 12* зазначено, що «...держави-сторони забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди на всі питання, які стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага

згідно з її віком і зрілістю». Це передбачає право дітей на участь у прийнятті рішень про їхнє життя, право бути почутими в питаннях будь-яких проявів дискримінації.

У *статті 23* конвенції зазначається, що «...неповносправна в розумовому чи фізичному відношенні дитина повинна вести повноцінне й достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі та полегшують її активну участь у житті суспільства».

Право всіх без винятку дітей на здобуття освіти є ключовим положенням цієї конвенції, оскільки освіта є самоцінністю й визнається фундаментальним правом кожної людини.

Освітнім правам дітей присвячена *стаття 28*, де зазначається, що «Держави-учасниці визнають право дитини на освіту і з метою поступового досягнення

здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони:

- a) забезпечують безкоштовну й обов'язкову початкову освіту;
- b) сприяють розвитку різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей і вживають такі заходи, як введення безкоштовної освіти та надання у випадку необхідності фінансової допомоги;
- c) забезпечують доступність вищої освіти для всіх на підставі здібностей кожного за допомогою всіх необхідних засобів;
- d) забезпечують доступність інформації та навчальних матеріалів і професійної підготовки для всіх дітей;
- e) уживають заходи для сприяння регулярному відвіданню шкіл і зниженню кількості учнів, які залишили школу.»

Шляхи реалізації права рівних можливостей на здобуття освіти людьми з інвалідністю та визнання інклюзивного навчального середовища, тобто в системі загальної, а не спеціальної освіти, були визначені як пріоритетні у **Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю**, затверджених 20 грудня 1993 р. на 48-й сесії Генеральної Асамблеї ООН. Зокрема, *Правило 6. Освіта* зазначає, що «...державам слід визнавати принцип рівних можливостей у сфері початкової, середньої та вищої освіти для дітей, молоді і дорослих з інвалідністю в інтегрованих структурах. Їм слід забезпечувати, щоб освіта для осіб з інвалідністю стала невід'ємною частиною системи загальної освіти». Стандартні правила окреслили також умови, в яких повинно здійснюватись навчання в інклюзивному середовищі, зокрема:

- Відповідальність за освіту осіб з інвалідністю в інклюзивному навчальному середовищі повинні взяти на себе органи управління загальної освіти, а питання, пов'язані з освітою людей з інвалідністю, повинні стати складовою національного планування у сфері освіти, створення навчальних програм та організації навчального процесу.
- Навчання в загальноосвітніх навчальних закладах передбачає забезпечення послуг перекладачів та інших допоміжних послуг. Треба забезпечити доступ і допоміжні послуги, які повинні забезпечити потреби осіб з різними формами інвалідності.
- Треба залучати батьківські групи та організації людей з інвалідністю до навчально-виховного процесу.
- У тих країнах, де освіта є обов'язковою, її треба забезпечувати для дітей різної ста-

ті та з різними формами і ступенями інвалідності, включаючи найважчі форми.

Для того щоб забезпечити ці умови, держави повинні мати чітко сформульовану політику, яка є зрозумілою для всіх громадян і підтримується на рівні навчальних закладів і місцевих громад; гнучкість навчальних програм, що передбачає внесення змін; підготовка та підтримка педагогів на постійній основі.

Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю визначають інклюзивне навчання пріоритетною формою здобуття освіти особами з інвалідністю, проте також відзначається, що на певних етапах реформування системи освіти інклюзивна освіта не є альтернативою спеціальній освіті.

Так, у *пункті 8* зазначено, що «...у випадках, коли система загальної освіти все ще не забезпечує відповідним чином

потреби всіх людей з інвалідністю, можна передбачити спеціальну освіту. Навчання у спеціальних навчальних закладах повинно бути спрямоване на підготовку учнів до навчання в системі загальної освіти, а якість такого навчання мусить відповідати тим же стандартам і цілям, що й навчання в системі загальної освіти, і повинно бути тісно взаємопов'язане». Також у цьому правилі зазначається, що з огляду на особливі комунікативні потреби нечуючих і сліпоглухих дітей, можливо, доцільно організувати їхнє навчання у спеціальних навчальних закладах або спеціальних класах загальноосвітніх навчальних закладів. Можна зазначити, що Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю стали правовою основою для розробки подальших шляхів удосконалення системи здобуття освіти дітьми з порушеннями розвитку та дітьми з інвалідністю.

Інноваційна освітня концепція навчання дітей з порушеннями розвитку була представлена на **Всесвітній Конференції з освіти осіб з особливими потребами: доступ та якість**, що була проведена за підтримки ЮНЕСКО в Іспанії, у місті Саламанка 7–10 червня 1994 р. Концептуальні засади здобуття освіти людьми з особливими потребами було викладено в **Саламанкській декларації та Рамках дій щодо освіти осіб з особливими потребами**.

Федеріко Мейор, головуючий конференції, у передмові до Саламанкської декларації заявив: «...ці документи базуються на принципі інклюзії шляхом визнання необхідності діяти в напрямі створення «Школи для всіх» – навчальних закладів, які об'єднують усіх, будуть урахувувати відмінності, сприяти процесу навчання й відповідати індивідуальним потребам...

Ця політика повинна бути складовою освітньої стратегії і, безсумнівно, нової соціальної та економічної політики. Для цього необхідно провести кардинальну реформу загальноосвітніх навчальних закладів».

Саламанкська декларація – документ про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами – стала першим міжнародним документом, де було наголошено на не-

обхідності проведення освітніх реформ у напрямі інклюзивної освіти. У зверненні до всіх урядів було зазначено, що пріоритетним, з точки зору політики та бюджетних асигнувань, повинно бути «...реформування системи освіти, яке б дало змогу охопити навчанням усіх дітей, незважаючи на індивідуальні відмінності та труднощі; законодавчо визнати принцип інклюзивної освіти, який полягає в тому, що всі діти мусять навчатись у звичайних школах, за винятком тих випадків, коли не можна зробити інакше; усіляко заохочувати обмін досвідом із країнами, що мають інклюзивну систему навчання; сприяти участі батьків, громад, громадських організацій осіб з інвалідністю у процесах планування та прийняття рішень, що стосуються задоволення особливих навчальних потреб; усіляко сприяти розробці стратегій діагностування та визначення особливих потреб дітей, а також розробляти науково-методичні матеріали про питання інклюзивного навчання; значну увагу варто приділити підготовці педагогів до роботи в системі інклюзивної освіти».

Керівним, основоположним принципом цих документів стало твердження, що «...школи повинні приймати всіх дітей, незважаючи на їхні фізичні, інтелектуаль-

ні, соціальні, емоційні, мовні та інші особливості». Саме школи, як зазначається в цьому документі, мусять стати взірцем для суспільства в орієнтації на задоволення потреб людей, суспільства, в якому з повагою ставляться до їхніх відмінностей.

Термін «особливі освітні потреби» стосується всіх дітей і молоді, додаткові потреби яких зумовлені різними формами порушень у розвитку та пов'язані із процесом навчання. Значна кількість дітей стикаються із труднощами в навчанні й, відтак, мають потребу в додатковій підтримці на певних етапах свого навчання.

Важливим також є твердження, що для цього треба адаптувати навчальний процес до потреб дітей, а «не підганяти дітей під незмінні та сталі навчальні умови».

Школи повинні знаходити шляхи для успішного навчання всіх дітей, у тому числі й дітей зі складними порушеннями розвитку, для чого необхідно розробити педагогічні підходи, зорієнтовані на потреби учнів.

Ключові принципи та положення Саламанкської декларації дали змогу обґрунтувати доцільність переходу до інклюзивних шкіл, керуючись різними чинниками, зокрема:

- *Освітній чинник*: потреба в інклюзивних школах пов'язана з необхідністю спільного навчання всіх дітей. У школах треба використовувати методи викладання, які враховують індивідуальні відмінності всіх дітей.
- *Соціальний чинник*: інклюзивні школи можуть змінити ставлення до відмінностей шляхом спільного навчання всіх дітей і сформуванню основи для справедливого й недискримінаційного суспільства.
- *Економічний чинник*: створення й утримання в належному стані шкіл, де всі діти навчаються разом, є менш коштовною справою, аніж формування складної системи різних типів шкіл, які спеціалізуються на навчанні різних груп дітей.

Серед основоположних висновків, значених у Рамках дій щодо освіти осіб з особливими потребами, варто виокремити такі: «Розвиток інклюзивних шкіл в якості найефективнішого засобу забезпечення освітою всіх необхідно визнати основним напрямом урядової політики і треба виділити це як пріоритет у програмі розвитку країни».

КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ПРАВА ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Найвизначнішим міжнародним документом у сфері захисту прав людей з інвалідністю, який закріпив проголошені Організацією Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини та в Міжнародних пактах про права людини та конкретизував їх, у тому числі і права дітей з інвалідністю, стали **Конвенція ООН про права інвалідів і Факультативний протокол до неї**, які були затверджені 13 грудня 2006 р. в м. Нью-Йорк.

Для 650-ти мільйонів людей з інвалідністю в усьому світі затвердження Конвенції ООН про права інвалідів стало певним поворотним пунктом в їхньому житті. Конвенція стала важливим механізмом для подальшого закріплення прав людей з інвалідністю та безпрецедентним світовим обміном

ідей про універсальні права людей, у тому числі й людей з інвалідністю.

Конвенція ООН визначила міжнародні стандарти основних прав і свобод людей з інвалідністю й загальну основу для ефективнішої участі держав-учасниць конвенції та громадськості. В основі конвенції було покладено такі цінності та принципи: це людська гідність, доступ до справедливості, важливість сімейного підходу до прийняття рішень, доступ до освіти, самостійне життя, працевлаштування. Ці стандарти відображають бачення світової демократії та прав людини. П'ятдесят статей конвенції охоплюють політичні та громадянські права людей з інвалідністю, зокрема права на доступність, участь, освіту, охорону здоров'я, працевлаштування та соціальний захист.

Одним з найважливіших здобутків конвенції стало нове розуміння поняття інвалідності, що базується на соціальній моделі розуміння інвалідності. У преамбулі до цього документа зазначено, що «...інвалідність – це поняття, яке еволюціонує, і що інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми з інвалідністю, та бар'єрами, що існують у середовищі та відносинах, і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими», а також, що «...люди з інвалідністю продовжують стикатися з бар'єрами на шляху до їхньої участі в житті суспільства як повноправних членів і з порушенням їхніх прав людини в усіх частинах світу».

Особливої уваги заслуговує *стаття 24 «Освіта»*, де зазначається, що «...держави-учасниці визнають право інвалідів на освіту. Для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях протягом усього життя», а також що «держави-учасниці забезпечують, щоб інваліди не виключалися через інвалідність із системи загальної освіти, а діти з інвалідністю – із системи безплатної та обов'язкової початкової або середньої освіти; забезпечення розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби; отримання всередині системи загальної освіти необхідної підтримки для полегшення ефективного навчання; доступ

до загальної середньої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і навчання протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими».

Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права інвалідів і Факультативний протокол до неї 4 лютого 2010 р., що стало ще одним підтвердженням вибраного демократичного курсу країни, а також міжнародним зобов'язанням держави забезпечувати основні права та свободи усіх громадян і насамперед тих, хто найбільше потребує підтримки, – людей з особливими потребами та/або інвалідністю.

Важливо також зазначити, що до ратифікації Конвенції ООН про права інвалідів, у липні 1997 р. Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, яка була створена з урахуванням положень Загальної декларації прав людини і підписана урядами держав-членів

Ради Європи. У преамбулі до конвенції зазначено, що метою цього документа є підтвердження глибокої віри в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого – завдяки спільному розумінню й додержанню прав людини, від яких вони залежать.

Основні права і свободи описані у статтях конвенції, серед яких основними є такі: право на життя, право на свободу та особисту недоторканість, свобода думки, совісті та релігії, заборона дискримінації та ін. І хоча в конвенції не зазначені права та свободи, які можна було б віднести до людей (дітей) з інвалідністю, ратифікація цієї конвенції дуже важлива, оскільки це стало початком перенесення європейських правничих цінностей в українські реалії.

Важливо знати

У Конвенції про права людей з інвалідністю дається визначення, що описує дітей з інвалідністю як дітей, які мають довготривалі порушення, що обмежують їхню здатність до повної й ефективної участі в житті суспільства нарівні з іншими при взаємодії з фізичними, соціальними, економічними та культурними бар'єрами. До дітей з інвалідністю відносяться такі категорії:

- діти з фізичними порушеннями (діти, які пересуваються в інвалідних візках);
- діти із психосоціальними проблемами (наприклад, ті, які переживають депресію);
- діти з інтелектуальними порушеннями або із труднощами при навчанні;
- діти із сенсорними порушеннями, у тому числі нечуючі та незрячі діти.

Деякі діти мають комплексні порушення, і вони є найбільш вразливими. Важливо пам'ятати, що вони мають такі самі права, що й інші діти, тому важливо докладати зусилля, щоб їхні права були реалізовані.

ДЛЯ НОТАТОК

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ ЗІ СФЕРИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Методичні матеріали

Укладач:

Софій Н. З.

У методичному посібнику представлено опис основних міжнародних документів, які є підґрунтям розвитку інклюзивної освіти.

Матеріали адресовано батькам, педагогам, учням закладів освіти, пересічним громадянам, усім тим, хто опікується питаннями освіти дітей з особливими потребами.

*Розробка та видання методичних матеріалів
«Міжнародні документи у сфері інклюзивної освіти»
здійснено в межах реалізації проекту «Інклюзивна освіта: крок за кроком»
за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку.*

Жодна частина цієї публікації не може бути відтворена в будь-якому вигляді та будь-якими засобами без попереднього письмового узгодження із проектом «Інклюзивна освіта: крок за кроком».

Наклад 100 прим.
Комп'ютерна верстка та дизайн:
ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО

© Проект «Інклюзивна освіта: крок за кроком», 2015

